

Konac srednjeg vijeka i prijelaz u novi

- ◆ 14. i 15. st. za povijest metafizike su od velikog značenja.
- ◆ To je vrijeme konca klasične kršćanske ere i početak novog vijeka.
- ◆ Sve se događa unutar onovremenog sveobuhvatnog kršćanskog mišljenja.
- ◆ Ne događa se, dakle, zbog nekog pritiska nekršćanskog stajališta.
- ◆ Radikalizacija posljedica koje se daju unutar kršćanskog mišljenja.

- ✦ Tako je kršćanska metafizika sama spremila svoje prevladavanje.
- ✦ To sa sobom nosi i činjenicu da će mnogi postsrednjovjekovni mislitelji sami sebe smatrati kršćanskim misliteljima.
- ✦ Iz ove perspektive ostaje nerazumljivo zašto se faktični povijesni razvoj tako nastavio da se novo doba često puta činilo protukršćanskim.
- ✦ Ni početni razvoj ni namjere nisu takve da je trebalo doći do međusobnog proklinjanja novog doba i kršćanstva.
- ✦ No, nas zanima sam prijelaz. Osvijetlit ćemo ga uvidom u dva važna područja: *prijepor oko univerzalija i metafiziku Nikole Kuzanskog*.

Prijepor oko univerzalija

- ◆ Riječ je o raspravi (svađi) koja je imala iznimno teške posljedice u cjelokupnoj povijesti zapadne europske kulture.
- ◆ Premda se čini kako je riječ o filozofsko – teološkom sporu, on je uvelike pridonio razvoju nove samosvijesti a time i razvoju novog odnosa prema zbilji.
- ◆ Nije riječ samo o tome da se iz ovog spora razvio novi pravac – *nominalizam*, nego su u njemu sadržana mnoga usmjerenja koja će imati utjecaje na kasnija stoljeća.

- ◆ O čemu je riječ u ovom sporu?
- ◆ Najprije o jednom sasvim spoznajno - teoretskom problemu.
- ◆ Pitanje glasi: da li pojmu (*conceptus*) ili općenitom (*universale*) što ga pripisujemo nekoj stvari (nekome biću) odgovara nešto na samoj stvari, dakle, da li pojmu i općenitom naše spoznaje odgovara nešto kao realno postojeća stvarnost u samoj zbilji?
- ◆ Strane koje su sudjelovale u ovom sporu zastupale su suprotstavljene stavove.

Realisti

- ◆ *Realisti*, pod snažnim utjecajem platonsko-augustinovskih ideja, a zastupao ih je Anselmo, su mislili: pojmovnom-općenitom, *universalnom* odgovara nešto na biću.
- ◆ Ideje postoje (realne su) u Božjem umu.
- ◆ Termini ljudskoga uma upućuju na ontološku strukturu iznad materijalne zbilje, tvore njezinu bit i služe kao stvaralački model.
- ◆ To općenito je identično s biti bića (*essentia*) odnosno s formom.
- ◆ Doduše *univerzalno* ne postoji samo za sebe. Ono je uvijek konkretizirano u materijalnom i pojedinačnom biću.
- ◆ No, kako predstavlja princip bez kojega se uopće ne može misliti samo biće, može ga se razlikovati formalno te duhovno spoznati pomoću apstrakcije (*abstractio*).

Nominalisti

- ◆ Suprotstavljena strana u sporu bili su uglavnom *nominalisti* koji su se dijelili na čiste nominaliste i *konceptualiste*.
- ◆ Zastupali su stav: pojmovno-općenito je jedino i samo djelo ljudskog uma. Njemu ne odgovara ništa zbiljskog na biću.
- ◆ Ono je ili nešto samo jezično
 - ◆ (*vox, flatus vocis, nomen* – odatle i naziv nominalisti)
- ◆ ili nešto misaono (*conceptus* - odatle ime konceptualisti).

Teološka pozadina

- ◆ Wilhelm iz Champeaux-a je zastupao krajnji realizam: svakom *univerzalnom* odgovara neka “materijalna bit”. Optužen je da Trojstvo pretvara u triteizam.
- ◆ Roscelino, nominalist, je bio optužen da nije čuje svaku razliku među božanskim osobama i da ih svodi samo na čista imena.
- ◆ Abelard je ustao protiv ovih teza.

Abelard

- ◆ Realisti i nominalisti povezuju univerzalno sa stvari (*res*). Ona je transcendentalna bit za prve, a za druge *vox*.
- ◆ Univerzalno nije nešto materijalno što stoji izvan pojedinačnoga niti u pojedinačnome.
- ◆ Univerzalno je *sermo*, logičko i lingvističko značenje, u smislu: ono što se može reći o mnogima.
- ◆ Ovo se naziva *konceptualizmom*.

Toma Akvinski i Albert Veliki

- ◆ Postojale različite mogućnosti:
 - ◆ univerzalno postoji prije pojedinačnih stvari (*ante rem*)
 - ◆ univerzalno postoji u stvarima (*in re*)
 - ◆ univerzalno nastaje apstrakcijom (*post rem*)
- ◆ oni su ih sve smjestili u sljedeći odnos:
- ◆ Univerzalno postoji **prije stvari** ukoliko u Božjem umu postoje prije pojedinačnih stvari.
- ◆ Postoje **u stvarima** jer ih Bog stvaranjem smješta u pojedinačne stvari
- ◆ Postoje **poslije stvari** jer ih ljudski um apstrakcijom izvlači iz stvorenih stvari i pretvara u mentalne slike, u pojmove, u riječi i u dogovorene znakove.

Um - stvaranje

- ◆ Ovaj spor koji je najprije spoznajno - teoretske naravi krio je u sebi silnu metafizičku eksplozivnu snagu.
- ◆ Ako bi se uspostavilo kako je sve općenito, sjedinjujuće, samo i jedino jezične ili misaone naravi, u svakom slučaju nešto što nastaje samo ljudskim umom, onda je bilo samo pitanje vremena kada će i pitanje samog predmeta metafizike, dakle cjeline, jedinstva, totaliteta zbilje, postati nešto što samo proizvodi ljudski um.

Konstruktivna snaga uma

- ◆ To znači: cjelina zbilje, koja je za vrijeme antike i srednjeg vijeka predstavljala nešto što je prethodilo svemu realnom i istinski zbiljnom, postala je nešto što ljudski um nabacuje, planira i konstituira kako bi unio red i smisao u stvarnost.
- ◆ Bilo je samo pitanje vremena kada će se postaviti sljedeće pitanje: odakle um uzima svoj plan i svoju konstrukciju?
- ◆ Novovjeka filozofija koja je proizlazila iz nominalizma odgovarala je: iz samog sebe.
- ◆ Tako se dogodilo da je ljudski um ili subjektivnost postao principom jedinstva i zbilje.

Konstrukcija

- ◆ Na mjesto apstrakcije, preko nominalizma, dolazi projekt, odnosno konstrukcija.
- ◆ **Apstrakcija**, u tradiciji, počevši od Aristotela, znači odvratanje pogleda od nečega kako bismo spoznali nešto drugo.
- ◆ Ono od čega se odvrća pogled u pravilu je slučajno, osjetilno, ne-uopćeno, ono što se može zapostaviti.

Apstrakcija

- ◆ Ono što apstrakcijom izlazi u prvi plan jest duhovno, opće, više, principijelno. Područje, primjerice, matematike.
- ◆ Tu vlada strogo ono što se može uopćiti, ideja, formalno. Sve osjetilno je svedeno na minimum. Slično se događa i kada je u pitanju najviši princip i uzrok zbilje.
- ◆ Kako bismo ih spoznali valja nam apstrahirati i od posljednjih ostataka osjetilnog i predodžbenog. Pojam bitka, primjerice. On je ono najopćenitije uopće. Ako ga želimo postići valja nam odvratiti pogled od svega što bi ovaj najopćenitiji pojam moglo suziti.

Apstrakcija

- ◆ Ostaje da shvatimo kako se događa ovaj proces apstrakcije.
- ◆ Za Tomu Akvinskog koji predstavlja ovu struju je jasno kako apstrakcija ne polazi od same sebe, nego joj je potreban poticaj.
- ◆ On dolazi od same zbilje, od bića, od *essentie* i forme.

Intus legere

- ◆ Latinski *intellectus* za njega znači *intus legere*, čitati unutar, čitati iz same zbilje koja je prije uma, koja postoji prije ljudskog intelekta.
- ◆ Um nije nešto stvaralačko koje bi iz sebe iznosilo nešto novo u zbilju.
- ◆ Um dolazi naknadno i prodire sve dublje i dublje u zbilju koja mu prethodi.

Stvaralački um

- ◆ Stvari stoje sasvim drukčije kod **nominalista**.
- ◆ Za nominalizam um ne preslikava nešto što mu prethodi. On ne prodire u nešto što bi imalo više slojeva.
- ◆ Um sam stvara nešto samostojnog, nešto što ne postoji u zbilji i što je u odnosu na sve što postoji novo.
- ◆ Konkretna zbilja izaziva um da razvije svijet općenitog, znakova, formi, *universalia*.

Konstrukcija

- ◆ To se više ne događa na način apstrakcije kako je maloprije opisan, nego stvaralačkom snagom ljudskog uma.
- ◆ Apstrakcija se događa na nečem što već jest. U tradicionalnom shvaćanju rad uma je arheološki.
- ◆ Za nominalizam ne postoji nešto što treba otkriti, nego um sam stvara. To se zove nabačaj, projekt, konstrukcija.

Okretanje subjektu

- ◆ Uočavamo kako je ovaj prijedor postavio temeljac za okretanje umu, subjektivnosti, za kopernikanski obrat o kojem će govoriti Kant, ali i za kritiku metafizike.
- ◆ Ako su svi dosadašnji predmeti kojima se bavila metafizika pretvoreni u nešto što su funkcije uma, onda ostaje alternativa:

Kritika uma

- ◆ ili se dosadašnji predmeti metafizike pretvaraju u dim i odzvon, gube na zbiljskoj težini te ih tako treba i promatrati
- ◆ ili metafizika mijenja svoju bit i postaje kritikom uma ili kritikom onoga što će doći na mjesto uma, jezika.
 - ◆ (*Kritiku* valja razumjeti u izvornom smislu: *krinein*: ispitivanje, procjena, razlikovanje, prosudba).
- ◆ U svakom slučaju ne postoji nikakvo samopokazivanje zbilje bez sudjelovanja uma. Istinito i zbiljsko od sada je samo ono što um dopušta da se pojavi.